

Antonia Došen
Muzej za umjetnost i obrt
antonia.dosen@muo.hr
HR – 10 000 Zagreb

Izvorni znanstveni članak
(primljeno 23. 11. 2022.)
UDK 37.091.212(497.562) "18/19"
37.09(497.562)-057.87 "18/19"

LIČKI ĐACI NA KRALJEVSKOJ ZEMALJSKOJ MUŠKOJ OBRTRNOJ ŠKOLI U ZAGREBU U RAZDOBLJU OD OSNUTKA ŠKOLE 1882. DO 1929. GODINE

Radom je obuhvaćeno istraživanje arhivske građe nekadašnje Kraljevske zemaljske muške obrtne škole u razdoblju od 1882. do 1929. provedeno u Državnom arhivu u Zagrebu u sklopu kojega su otkrivena imena više od pedeset ličkih pitomaca koji su pohađali tu školu. U tekstu se interpretira dokumentacija o radu ustanove kao i pedagoška dokumentacija (Dnevnici, Imenici, Svjedodžbe) te službeni Izvještaji škole, u kojima se ne navode samo imena učenika već se bilježe i detalji iz vremena njihova školovanja i okolnosti u kojima su se neki od njih nalazili. Metodom sinteze obrađeni su mnogobrojni podatci i istaknute su važne činjenice o školovanju ličkog đaka u Zagrebu. Prikazan je i razvoj obrtnih odnosno šegrtskih škola u Lici krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Opisan je sustav školovanja na Obrtnoj školi u Zagrebu kao i život učenika smještenih u internatu škole. Radom je dan doprinos i poticaj istraživanju povijesti obrtnika na području Like.

Ključne riječi: Lika, školstvo, učenici, Kraljevska zemaljska obrtna škola, Zagreb

Parametri istraživanja

Istražujući umjetnike školovane na Kraljevskoj zemaljskoj muškoj obrtnoj školi¹ u Zagrebu, iščitavanjem Glavnih kataloga / Imenika, Razrednih knjiga / Dnevnika te Svjedodžbi i ispitnih izvještaja učenika, kao i dokumentacije o radu ustanove,

---

1 Dalje u tekstu koristit će se njen skraćeni naziv Obrtna škola.

otkrivena su brojna imena ličkih đaka² koji su pohađali tu školu. Analizom i komparacijom podataka nekima od njih moglo se sustavno pratiti školovanje koje su uredno započeli i uspješno dovršili, dok su neki zabilježeni tek u jednoj školskoj godini. Točan broj učenika iz Like upisanih u prvu ili neku od narednih godina može se ustanoviti i u Izvještajima Obrtne škole redovno objavljivanim koncem školske godine. U ranim godinama nakon osnivanja škole 1880-ih uz ime i prezime učenika u sačuvanim Razrednicama nije se navodio podatak o njihovu mjestu rođenja.

Među ličkim učenicima navedeni su svi oni koji su rođeni u Lici, neovisno o tome je li im i podrijetlo ličko ili su potomci činovničkih obitelji koje su se samo određeno vrijeme zadržale u Lici. Gdje je bilo moguće, zahvaljujući Matici pitomaca Obrtne škole vođene u razdoblju od 1890. do 1911. navedeni su i podatci o roditelju / skrbniku interpretirani u skladu s drugim zabilježenim pojedinostima.

Povijest Obrtne škole nije isključiva, osim u slučaju školovanja ženske djece u njenim samim početcima³, no ovaj tekst, s obzirom na kratko razdoblje uključivanja učenica u nastavu u kasnijem razdoblju djelovanja škole (1904. – 1908.) bavi se isključivo muškim učenicima. Iako su učenice mogle biti upisane već dvije godine nakon osnutka škole, 1884. godine, otvaranjem tečaja za dekorativno slikanje na keramici na koji su se upisivale djevojke iz građanskih obitelji sa završenom ili nepotpunom djevojačkom školom,⁴ u *Izvještaju kraljevske zemaljske obrtne škole i Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu* iz 1904./1905., odlukom Odjela za bogoštovlje i nastavu Visoke kraljevske zemaljske vlade tek je 1904. godine dozvoljeno da se uz Obrtnu školu otvori i ženski odjel „(...) u kojem će se odrasle djevojke vježbati i usavršavati u crtanju, osnivanju i izradbi umjetno obrtnih predmeta“.⁵ Ženski odjel na Obrtnoj školi prestaje postojati 1908. godine kada se polaznicama

2 Ličkim đacima označeni su svi učenici s geografskog područja Like od Gračaca na jugu do Modruša na sjeveru, neovisno o današnjoj upravnoj podjeli i pripadnosti pojedinih mjesta drugim županijama, a ne samo Ličko-senjskoj.

3 U Zagrebu je odpisom Kraljevske hrv. – slav. – dalm. zemaljske vlade, Odjela za bogoštovje i nastavu utemeljena gradska ženska obrtna škola 1885. godine koja je primala djevojke „svih staleža“, no poučavajući ih u „ženskom ručnom radu“ koji je uključivao pletenje, kačkanje, krojenje, šivanje, vezenje i slično. Ustrojni statut, naukovna osnova i školski red za žensku obrtnu školu u Zagrebu. *Službeni glasnik kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu*. God. 1885., komad VI, Zagreb, 30. 06. 1885.

4 Više u STANIČIĆ, STANKO. 1982. *Keramika Obrtne škole – počeci*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.

5 *Izvještaj kraljevske zemaljske obrtne škole i muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu koncem 1904/05., 1905.* Zagreb, 71.

otvara nova mogućnost školovanja u Višoj privremenoj školi za umjetnost i obrt, utemeljenoj godinu dana ranije.

Razlog fokusiranja na muške polaznike škole je i u tome što iz navedenog razdoblja upisivanja učenica nije sačuvan niti jedan Imenik odnosno Dnevnik već se radilo o eksperimentalnoj nastavi. Imena učenica, bez ikakvih dodatnih podataka o njihovu podrijetlu, objavljen je u vidu popisa u Izvještajima Obrtne škole tog vremena.

Nakon Prvog svjetskog rata, u prvim poratnim godinama na svjedodžbama o osposobljavanju dodaju se podatci i o vjerskoj opredijeljenosti učenika te se uz ime mjesta iz kojega dolazi navodi: Hrvatska odnosno Kraljevina SHS ili „županija ličko-krbavska“ koja se odnosi na austro-ugarsku upravnu podjelu prije 1918.⁶ Godine 1918. nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije stvara se Država Slovenaca, Hrvata i Srba, odnosno Kraljevina SHS. Kralj Aleksandar promijenio je ime države 1929. godine u Kraljevina Jugoslavija te podijelio kraljevinu na banovine unutar kojih je Lika pripadala u Savsku banovinu.

Radom se nastojalo obuhvatiti godine od početka djelovanja škole 1882. do 1929. kada joj se ime mijenja iz Kraljevske zemaljske muške obrtne škole u Državna središnja obrtna škola. Imena ličkih đaka su istraživanjem gradiva o Obrtnoj školi unutar Državnog arhiva u Zagrebu (fond HR-DAZG-135) ne samo popisana, već i istražena do mjere koja je bila moguća.

Obrtne škole u Lici na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće

Na školstvo područja Like primijenjivan je školski propis za Vojnu krajinu od 1871. godine, za razliku od školskog zakona uvedenog 1874. godine na području građanske Hrvatske. Prema tome Lika je izgrađivala „svoj školski sustav“ (Rukavina, 2012: 120) u cilju smanjenja što većeg broja nepismenih koji je na području Ličko-krbavske županije bio najveći (66,18 % muškaraca i 92,7 % žena). Prema podatcima iz 1885. godine u Lici je djelovalo 90 općih pučkih škola odnosno 93 osnovne škole. Školskim zakonom iz 1888. godine obveza je bila pohađati četverogodišnju nižu pučku školu. Zakonom je ustrojeno da se škole dijele na niže i više škole. Time se s nižim školama spojila opetovnica, a s višim pučkim školama tečajevi, odnosno strukovne škole (Raguž, 2015/2016: 472). Polazak u više razrede pučke

6 Unatoč ukidanju upravne podjele na županije pravnim aktom 1922. (Uredba o podjeli zemlje na oblasti, SN 92/1922, od 28. travnja 1922.) u npr. svjedodžbi Edmunda Kovačevića iz 1923. stoji kako dolazi iz Županije ličko-krbavske.

škole nije bio obvezatan, a ukoliko bi je učenik pohađao trajala je četiri godine. Nastavni predmeti u višoj pučkoj školi bili su podijeljeni na opće i strukovne predmete. Strukovni su bili razdijeljeni na smjer gospodarski, obrtnički i trgovački. Početkom 20. stoljeća broj škola se ne mijenja već se novim Zakonom o narodnim školama 1929. uvodi osmogodišnja osnovna školska obveza.

Nastavni plan i program pučkih škola krajem 19. stoljeća obuhvaćao je predmete⁷ koji su nudili elementarno poznavanje određenih znanja, što je dovršetkom školovanja, bilo nedovoljno ukoliko se je željelo stručno obrazovati za stjecanje višeg zvanja te postati majstorom obrtnikom u određenoj struci. Unatoč potrebi za obrtnim zanimanjima obrtnih škola nije bilo u dovoljnom broju. Odio za unutar-nje poslove Kraljevske zemaljske vlade dozvolio je 1883. da se u gradu Senju osnuje naukovni tečaj za obrtničku i trgovačku mladež na poticaj trgovačko-obrtničke komore u Senju⁸ kojoj je očigledno nedostajalo obrazovane trgovačke i obrtničke mladeži⁹ koja bi nastavila raditi takve poslove. Sljedeće godine, 1884., na snagu stupa novi obrtni zakon na osnovi kojega se trebala urediti i obrtnička nastava što je urodilo izradom statuta za šegrtske škole. Prema naredbi Kraljevske zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu takve škole planirane su i u Gospiću i u Otočcu iako u tim mjestima nije bilo propisanog broja šegrta.¹⁰ Šegrtske škole su trebale biti podijeljene u niži (1. razred) i viši odjel (tri razreda / godišta).¹¹

U Gospiću, a zatim i u Otočcu, osnovana je 1885. godine košaračka, a godinu kasnije i drvorezbarska škola (Cuvaj, 1913: 3). Također su drvorezbarske škole

7 Obuku o vjeronauku, čitanje latinice i ćirilice, usmeni i pismeni izraz misli, njemački jezik, zemljopis, povijest, prirodoslovlje, računstvo, vjerstveno oblikovanje i risanje, pisanje, gospodarstvo, pjevanje, gramatika, žensko ručno djelo i kućanstvo. RAGUŽ, MIRKO. 2015/2016. Zakon od 31. listopada 1888. ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. *Senjski zbornik*, br. 41-42, str. 465-488., 123.

8 Ovaj tečaj je subvencionirala vlada sve do 1896. kada se u Senju otvara šegrtska škola. CUVAJ, ANTUN. 1911. *Grada za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Sv. VII., Zagreb, 101.

9 Na to upozorava osobno i ban Khuen Hédervary u svojoj izjavi u Saboru 1890. godine riječima: „Kod nas, gdje imademo realku ide općinstvo za tim, da se ta realka pretvori u gimnaziju, a daleko je još od toga, da traži stručne trgovačke škole. To je nezdrav pojav, te bi trebalo, da vlada tomu stane na put, a ne da širi ono, što žalibože ima za posljedicu, da imademo više konsumenata, a malo producenata.“ CUVAJ, ANTUN. 1913. *Grada za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Sv. VIII., Zagreb, 2.

10 Propisani potrebni broj šegrta bio je 50. CUVAJ, A. 1911., 104.

11 U niži odjel primali su se šegrta koji nisu svršili sva četiri razreda pučke škole, ali su znali dobro čitati i pisati, dok su se u viši odjel primali šegrta koji su s dobrim uspjehom završili četiri razreda opće pučke škole ili niži odjel šegrtske škole.

osnovane i u Ogulinu, Mariji Bistrici, Križevcima, Staroj Gradiški i Zemunu. Sve škole su se za sva pitanja oko pomoći u nabavi nastavnog materijala i sudjelovanja na različitim izložbama obraćale svojoj „krovnoj“ ustanovi – Obrtnoj školi u Zagrebu. Mogućnost višeg strukovnog obrazovanja nakon osnovnog školstva iako je postojala u Lici, nije bila podupirana od lokalnog stanovništva. Ova problematika je tematizirana i u lokalnom tisku: „Uvijek tražimo obrtnih škola za narod, a kod toga velika većina misli na nekakove ‘uresne škole’ bog znade sam odakle. (...) Nastojanje i pomoć vlasti da se obrtna škola razvije i podpunoj svrsi odgovara, a bez podpore i interesa širjih slojeva pučanstva nije dostatno, upravo nemoguće. (...) Visoka je vlada snabdjela školu sa učiteljskim osobljem, nuždnim alatom, zgodnim prostorijama pak više nije ni kadra činiti, a interes pučanstva prostrane Ličko-krbavske županije za ovu školu (drvodjelsku, op. a.) osim Otočca i okolice upravo je, pravo rečeno nikakav.“¹² Od uspostavljenih drvorezbarskih škola najdulje se održala škola u Otočcu koja je 1887. godine onamo preselila iz Švice. Godine 1894. je proširena jer je dodatno osnovana i kolarska škola (Cuvaj, 1913: 54). Godine 1900. škola se preustrojava u „zanatlijsku školu“ na kojoj mogu biti upisani „mladići, koji su voljni izučiti, kolariju, stolariju, tokariju i kućne industrije drvorezbariju.“¹³ U školskoj godini 1904. /1905. škola prestaje s radom zbog slabe frekvencije što se ističe i u lokalnom tisku izvještavanjem o nedostatku obrtnih škola u Lici, činjenici da drvorezbarske i košaračke škole ni u Gospiću više nema, kao i da je u Zagrebu osnovana „velika moderna zemaljska obrtna škola“.¹⁴ U Gospiću je djelovala i Škola za poduku kažnjenika zemaljske kaznionice (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I, 1905: 765.) na kojoj su kažnjenici izučavali različite zanate te su u zatvorskim radionicama izrađivali predmete potrebne na lokalnom tržištu.

Da su obrtne škole bile više nego potrebne očituje se i u prijedlogu županijskog skupština profesora Dragutina Franića 1904. godine koji traži da se u Gospiću osnuje obrtna škola jer „mnogo bi naše dijete i time i sebi i svojim roditeljima život osiguralo, osobito u obrtu: stolarskom, rezbarskom, graditeljskom, zidarskom, lončarskom, kovačkom i postolarskom.“¹⁵ Također se u navedenom prijedlogu pre-

12 Drvorezbarska škola u Otočcu. 1900. *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku*, Gospić, 10. 10., br. 18., 1.

13 Ibid. U školi su 1913. zabilježena samo 4 učenika. CUVAJ, A. 1913., sv. VIII., 5.

14 ić. O našem obrtu. 1904. *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku*, Gospić, 01. 02., br. 3, 2-3., 3.

15 Sa županijske skupštine. 1904. *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku*, Gospić, 15. 01., br. 2., 2.

poznaje i kritika već tada naveliko prisutnih gotovih industrijskih proizvoda koji su izgurili domaće obrtne i zanatlijske proizvode.¹⁶

Stručno školovanje u prva dva desetljeća 20. stoljeća prema dostupnim podacima nije bilo dovoljno rašireno. U mnogim manjim mjestima bila je organizirana niža obrtnička škola često održavana kao večernja ili nedjeljno-blagdanska (Miljković, Batinić, 2011: 516). Najveći problem izostanka obrtnih škola bio je nedostatak potrebnih radionica za praktičnu obuku. Kako bi stekli praksu šegrta su istovremeno i radili što je rezultiralo izostajanjem s obuke. Najveću korist imali su majstorski tečajevi koji su se održavali za različite zanate i time omogućavali stjecanje potrebnog zvanja.

Razlozi odlaska mnogih ličkih đaka na školovanje izvan Like bili su individualni, ali ukoliko ne bi bilo željenog programa obrazovanja morali su ili platiti privatnu poduku ili se uputiti na daljnje školovanje u druge gradove. Spomenuti prijedlog profesora Dragutina Franića iz 1904. najjasnija je slika i odraz stanja u kakvom su bili mladi u Lici, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, koji su htjeli izučiti neki obrt.

Kraljevska zemaljska obrtna škola

Godine 1882. osnovana je Kraljevska zemaljska obrtna škola s Izidorom Kršnjavijem (tada direktorom Strossmayerove galerije) i Hermanom Bolléom (tada graditeljem stolne crkve) na njenom čelu. Pravilnik za osnutak obrtne škole u Zagrebu izveli su zajedno s Eduardom Suhinom (prebendarom crkve sv. Marka) te je škola utemeljena kao eksperimentalna školska institucija u sastavu Muzeja za umjetnost i obrt osnovanog dvije godine ranije.¹⁷ Osnivanje škole trebalo je potpomognuti razvoj hrvatskog umjetnog obrta i umjetnosti (Bratanić, [s.a.]: 4). Također se osobno i Bollé zalagao za osnutak škole kako bi se u Hrvatskoj moglo skupiti vještih obrtnika „u dovoljnoj mjeri“ nakon što je potres uništio zagre-

16 „Uz vojničтво prijanja narod u Lici u novije doba uz obrt i trgovinu. Opančarstvo se ponajbolje razvija, a i drugi bi se kućni obrti brzo razvili, kad bi samo naša djeca imala prilike, da ih nauče. Time bi mnogi i zaselni lički lik i oblik domaćih obrtnih i zanatlijskih proizvoda ostao sačuvan za uzor i rasprostranjenje.“ Ibid.

17 Zamisao o osnivanju škole potjecala je još od 1868. godine kada je Društvo umjetnosti u svojim pravilima prilikom osnutka iskazalo želju „da se ima ustrojiti u Zagrebu obrtna škola“ čime su već tada izradili Statut škole, kućni red i disciplinarni zakon za internat, proračune za cijeli zavod itd. *Četvrto godišnje izvješće Društva umjetnosti u Zagrebu za godinu 1882. 1883. Zagreb, 12-13.*

Slika 1.
Ivan Standl,
Zgrada Obrtne
škole 1890-e,
albuminski otisak,
MUO, Zbirka
starije fotografije,
inv. br. 16118b/1

bačku katedralu za čiju je obnovu bio zadužen (Čorak, 1980: 8). No Obrtna škola, kako je ustvrdila Željka Čorak, nije bila „povlaštena zagrebačka ustanova potrebna za izvedbe velikih prijestolničkih projekata“ nego je bila žarište za razvoj obrta u cijeloj Hrvatskoj (Čorak, 1980: 10), jer je, kako je već rečeno ona imala matičnu funkciju i nad drugim školama te vrste u Hrvatskoj. Cilj škole je bila ne samo teoretska već i praktična naobrazba učenika¹⁸, a školovanje je trajalo četiri godine, od kojih je prva bila posvećena poduci više predmeta, a sljedeće tri godine su bile usmjerene prema željenom zvanju. U prvoj godini djelovanja otvoren je samo građevno–obrtni odjel u kojem su se polaznici podučavali bravarstvu, klesarstvu, stolarstvu, kovinarstvu i tokarstvu. Kasnije se škola dijeli na još tri glavna odjela: mehanično-obrtni, umjetničko-obrtni i kemijsko-obrtni. Pri školi je osnovan i đački internat. U Obrtnu školu nije se mogao upisati baš svaki učenik jer je još Izidor Kršnjavi, kao jedan od njenih utemeljitelja, uvidjevši nakon prvih 7 godina rada škole njen status, postavio visoke kriterije rekavši kako „nije moguće, da svi mladići u zemlji, koji hoće da budu obrtnici u toj školi, budu obrazovani, nego ova obrtna škola mora biti rasadnikom za dobre obrtnike, ovdje se mora naobražavati elita budućega građanskog staleža;“ (Cuvaj 1913: 174). Nakon prvih gotovo deset godina djelovanja na drugim lokacijama, škola je od lipnja 1891. uselila u novu zgradu u kojoj se nalazi i danas, na Trgu Republike Hrvatske.

18 „Za teoretičku i praktičku naobrazbu mladića, koji se žele posvetiti obrtu (...)“. *Izvještaj kraljevske zemaljske obrtne škole i muzeja za umjetnost i obrt koncem 1901/02. 1902.* Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara, 13.

Slika 2. Radionica sadrenih modela na Obrtnoj školi. MUO Fototeka, inv. br. 2291

Prema Zakonu o ustrojenju kraljevske i zemaljske muške obrtne škole iz 1889. godine škola se sastojala od škole za naučnike i građevinske strukovne škole. Škola za naučnike trajala je četiri godine i bila je podijeljena na odjele za građevno i umjetno bravarstvo, stolarstvo, klesarstvo, kiparstvo (kamen i drvo), keramičare (lončare i pećare) i dekorativno slikarstvo.¹⁹ Obrtna škola je kasnije proširena osnivanjem posebnog tečaja za obrazovanje graditelja. Tečaj je statutom od 1897. uređen u Građevnu stručnu školu u čijem su sastavu ustrojene Graditeljska škola i Škola za građevno – obrtne poslovođe. Polaznici ove ustanove koja je administrativno djelovala zasebno od Obrtne škole nisu uključeni u ovo istraživanje.

Tijekom 1929. škola mijenja naziv u Državna središnja obrtna škola Zagreb, a od 1949. nakon još nekoliko promjena naziva postaje Škola primjenjene umjetnosti odnosno današnja Škola za primijenjenu umjetnost i dizajn. Na čelu škole prvim ravnateljem imenovan je Herman Bollé 1890.²⁰ koji na toj poziciji ostaje do 1914. godine odnosno početka Prvog svjetskog rata. Nasljeđuje ga inženjer Gustav Baldauf koji je istovremeno bio i ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt. Kako je navedeno u dekretu o „previšnjem riješenju“, novom ravnatelju je „predana uprava zemaljske obrtne škole i njezinih područnih zavoda.“²¹

19 Zamišljeno je da nakon dovršene četverogodišnje škole učenici steknu zvanje pomoćnika (kalfe), te poslije dvogodišnje prakse mogu opet stupiti u školu i izučiti za palire, te najbolji od njih nakon još jedne godine u školi i internatu mogu „načiniti remek djelo i položiti izpit majstorski“. *Četvrto godišnje izvješće Društva umjetnosti u Zagrebu za godinu 1882. 1883.* Zagreb, 15-16. Ova zamisao je provedena u nešto izmijenjenom obliku.

20 Do tada je školom i internatom upravljao direktorij: Izidor Kršnjavi, Herman Bollé i Eduard Suhin.

21 Arhiva MUO, br. dokumenta 48/1914.; HR-HDA-890. Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske Banovine, Banovine Hrvatske i ministarstva NDH I NRH. Predmet br. 1370.

Na zagrebačkoj Obrtnoj školi postojao je, kao i na drugim europskim obrtnim školama i akademijama, običaj da se na kraju školske godine održi izložba učeničkih radova u prostorima škole. Obrtna škola je zahvaljujući svojim radionicama uspješno poučavala generacije učenika umjetničkom obrtu. Nakon završetka škole nastavak školovanja mogao se poslije 1907. godine nastaviti na novoutemeljenoj Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt. Na njoj nastava više nije bila zamišljena podijeljena po razredima već po odjelima koje bi vodio pojedini profesor, poput kipara Rudolfa Valdeca koji, nekoć i sam učenik Obrtne škole, postaje profesorom na njoj, a zatim prelazi kao predavač na Višu školu.

Učenici škole osim naučavanja u školi i praktičnog rada u radionicama imali su priliku svoja znanja primijeniti i steći iskustvo sudjelovanjem na velikim građevinskim projektima u Zagrebu poput rada na uređenju interijera Muzeja za umjetnost i obrt, Obrtnog doma na Mažuranićevu trgu, uređenju zagrebačke katedrale, sveučilišne knjižnice (danas zgrade Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu), izvedbi brojnih spomenika i ukrasnih detalja na Mirogoju kao i Bolléova vodoskoka na Zrinjvcu (tzv. „Bolléov vrganj“) (Čorak, 1980: 55, 59, 73) te manjim radovima za privatne naručitelje.²² Suradnja učenika s iskusnim majstorima iščitava se i iz dokumentacije čuvane u arhivi Muzeja za umjetnost i obrt prilikom imenovanja Gustava Baldaufa ravnateljem gdje se navodi kako će zajednica Muzeja i škole u istom prostoru biti na korist učenicima škole zbog „žive veze s obrtnicima“ što će naposljetku djelovati „pobudno na razvoj obrta u našoj zemlji.“²³

Lički đaci na obrazovanju u Zagrebu

Uvidom u dokumentaciju škole koja se odnosi na učenike s područja Like vidljivi su razmjer i potreba ličkog kraja za obrtnicima iz struke bravarstva, lončarstva i pećarstva, klesarstva, stolarstva, kamenokiparstva, slikarstva koji nisu mogli drugdje steći svoje obrazovanje osim u Zagrebu ili negdje dalje, ponekad i izvan granica Hrvatske. Nastavak školovanja u Zagrebu bio je moguć jedino ukoliko je đak bio smješten u vlastitom aranžmanu kod rođaka ili prijatelja obitelji, ili je bio primljen

22 Prema Zakonskoj osnovi o ustrojenju zemaljske obrtne škole u Zagrebu iz 1889., članak 25: „Što učenici u zavodskim radionicama izrade, ima se upotrijebiti ili u zavodske svrhe ili se ima u smislu posebnih ustanova, koje će se izdati putem naredbe, u korist zavoda prodati.“ CUVAJ, A., 1913., sv. VIII., 166.

23 Arhiva MUO, br. dokumenta 48/1914. Također više vidjeti u: ČORAK, ŽELJKA. 1980. *Retrospektiva: počeci Obrtne škole i vizualni identitet Zagreba*. Zagreb: Umjetnički paviljon.

u internat osnovan uz školu.²⁴ Internat, koji je prema Zakonskoj osnovi pružao „strogu disciplinu i priučava na red, čistoću, radinost i marljivost, te pospješuje i uspjeh u naucima“ (Cuvaj, 1913: 172) omogućavao je da Obrtnu školu polaze frekventanti iz čitave zemlje.²⁵ Ovisno o okolnostima, neki su mogli imati besplatno smještaj kao i, uz neznatan prinos, mogućnost opskrbe odjećom i obućom. Godine 1886. internatsko mjesto je godišnje koštalo 360 forinti. Besplatno mjesto u internatu mogli su dobiti putem natječaja samo „siroti bez oca i matere, ili oni, koji oca neimadu, ili kojim su roditelji sasam siromašni.“²⁶ Mladi Tomo Zorica iz Gospića koji je krajem 1880-ih polazio Obrtnu školu i bio pitomac internata zabilježen je 12. siječnja 1889. kako traži „2 češlja kefu za glavu, odjelo i cipele“ što mu nije u potpunosti udovoljeno te je deset dana kasnije, 22. siječnja, ponovio svoju molbu: „Pitomac Zorica moli kefu za glavu češalj cipele i kefe za cipele“.²⁷ U ratnim / poratnim godinama 1917. do 1919. nije bilo internata jer je u njegovim prostorijama bila smještena bolni-

Slika 3. Nošnja pitomaca Kr. muške obrtne škole u Zagrebu (iz: Cuvaj, A., sv. X., str. 238.)

- 24 Internat je osnovan naredbom kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu od 9. 10. 1882. Od početka do kraja 1893. bio je spojen s obrtnom školom. Naredbom od 25. 11. 1893. postao je samostalan zavod pa je smješten u južnom krilu zgrade. CUVAJ, ANTUN. 1913. *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Sv. X., Zagreb, 413.
- 25 U početnim godinama djelovanja škole socijalni sastav učenika bio je takav da ih je najviše dolazilo iz obitelji sitnih trgovaca, seljaka i ratara te „učenika kojima otac više ne živi“ odnosno siročadi. ČORAK, ŽELJKA. 1980. *Retrospektiva: počeci Obrtne škole i vizualni identitet Zagreba*. Zagreb: Umjetnički paviljon, 10.
- 26 Natječaj za prijem u internat. HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi, 301-1000/1886., kut. 5, spis 684.
- 27 HR-DAZG-135 Državna središnja obrtna škola, knj. 93, Knjiga prijava nadzornih četovođa i vođa 1889./90.

Slika 4. Jutarnji pregled ormarića u Internatu škole. MUO, Zbirka starije fotografije, Fotoalbum Obrtne škole, inv. br. 16131

ca Crvenog križa²⁸ pa su se učenici morali sami pobrinuti za „stan, opskrbu i odjevanje izvan zavoda“.²⁹ Kako bi bio primljen u internat svaki pitomac je uz traženu dokumentaciju i najmanje završenu pučku školu s dobrim uspjehom, morao proći i detaljan liječnički pregled te se često događalo da zbog nezrelosti đaka, unatoč fizičkoj spremnosti učenik nije mogao biti upisan.³⁰

S obzirom na to da je školska godina trajala 10 mjeseci, a praktič-

na pouka u radionicama cijelu godinu (osim 14 dana praznika) za naučnika (šegrt-a) nije bilo puno odmora, a time ni mogućnosti posjete rodnom kraju. Zamjetne su i razlike u godinama kada su neki učenici upisani po prvi put u školu, a kada su zabilježeni kao maturanti, odnosno kada su stekli svoje zvanje dovršetkom školovanja. Neki su stekli svoju svjedodžbu sa samo 16 godina, dok su drugi navršili već 19, što je ovisilo o Zakonskoj osnovi proglašenoj ustrojenjem obrtne škole u Zagrebu. Naime, za upis u prvi razred obrtne škole učenik je trebao imati bar 12 godina, a da nije prekoračio 15 godinu života (Cuvaj, 1913: 164). Školovanje je bilo četverogodišnje, a jednogodišnjim tečajem (prvim razredom), ovisno o obrtu koji je učenik želio završiti, obuhvaćali su se srodni predmeti (npr. uvidom u nekoliko svjedodžbi bravara vidljivo je kako je za znanje bravara nužno bilo proći prvo jednogodišnji tečaj stolarstva, kovačstva, tokarstva i klesarstva). Većina ličkih učenika pohađala je smjer bravarstvo te klesarstvo s drvorezbarstvom, tek nekolicina je bila slikarskog usmjerenja, a samo dva đaka u navedenom razdoblju, Ferdo Brkopač i Dane Biljan, izučili su lončarski i/ili pećarski obrt. Inicijativom Izidora Kršnjavija 1885. u školi je osnovana „lončarija i pećarija“ koja će postojati sve do 1892., kada je

28 I muzej i škola bili su u funkciji bolnice. U siječnju 1916. nastava se provodi u prostorijama sirotišta na Josipovcu, no, već krajem iste godine škola se vraća u vlastitu zgradu koju dijeli s Trgovačkom akademijom i Društvom Crvenog križa.

29 Natječaj za upis u šk. god. 1918./1919. HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi, 56-582, 1917., 1-400/1918., kut. 43., spis 298.

30 „Kresović Mijo, 13 g. iz Otočca tjelesno je zdrav, ali tako slaba uma, da usljed toga nije za obrtnu školu, gdje ne samo tjelesno, nego i duševno raditi mora.“ HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi, 301-1000/1886., kut. 5, Zapisnik od 4. listopada 1886.

Slika 5. Bravarska radionica III. i IV. razreda, učenici s nastavnikom Gabrijelom Mikulićem. MUO, Zbirka starije fotografije, Fotoalbum Obrtne škole, inv. br. 16131

umjesto toga naredbom Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade od 28. rujna 1892., kako je već rečeno, uspostavljen „tečaj za obrazovanje graditelja i pomoćnog im osoblja“ odnosno Građevna stručna škola.³¹ Uz navedene učenici su se mogli školovati i za keramički te drvorezbarski obrt.³² Rastuća potreba za graditeljima, klesarima, zidarima i tesarima te smanjen broj polaznika lončarskog i dekorativno-keramičkog odjela, odnosno nerazmjer broja polaznika i troška koji je taj tečaj imao doveo je nakon osam godina do njegova ukidanja. Ova činjenica svjedoči i o potrebama tadašnjeg društva za određenim zanimanjima, kao i o afinitetima mladih ličkih polaznika Obrtne škole koji su se vrlo moguće željeli zadržati unutar obiteljskog obrta i nastaviti djelovati u već uhodanim poslovima.

Na Obrtnoj školi su tijekom vremena obuhvaćenog istraživanjem stručnu i praktičnu obuku predavali i suradnički pomagali mnogi profesori, umjetnici i vrsni majstori u svojoj struci poput Hermana Bolléa, Ignjata Franza (stručni učitelj na klesarstvu i kamenokipariji, poznati kiparski i klesarski majstor), Ivana Tišova (perspektivno crtanje od 1905.), Nikole Mašića³³ (plastično crtanje), Hektora pl. Eckhela (nauka o građevnom slogu, prostoručno risanje, perspektivno crtanje), Marka Rašice (stručno crtanje i umjetni oblici), Jerolima Mišea (prostoručno crtanje), Đure Labudića (bravarstvo), Luke Filipovića (stolarstvo), Jakova Krameršeka (drvorezbarstvo), Roberta Jeana (kiparstvo) i brojnih drugih. Zahtjevani raspon i detaljan

31 *Izvjestje kraljevske zemaljske obrtne škole i s njom spojene Građevno- stručne škole i muzeja za umjetnost i obrt koncem 1899 – 1900.* 1900. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara, 15.

32 „Visokim otopisom od 28. siječnja 1884. broj 919 ustrojava se na obrtnoj školi keramički i drvorezbarski tečaj. Stručnim učiteljem na prvom imenovan je Josip Bauer, a na drugome Ivan Hartig.“ *Ibid.*, 14.

33 Nikola Mašić (1852. – 1902.) poznati je hrvatski slikar rođen u Otočcu, akademski školovan u Beču, Münchenu i Parizu. U dokumentaciji Obrtne škole pronađeni su mnogobrojni podatci o njemu, između ostaloga, molbe za dopust prigodom putovanja u Otočac i slično. Mnogobrojni motivi njegovih slika vezani su uz lički krajolik i seoski život.

Slika 6.
Fotografija učenika
u klesarskoj
i bravarskoj
radionici.
HR-DAZG-135.2,
Državna
obrtna škola

opis predmeta³⁴ kako teorijskih tako i praktičnih koji se očekivao od svakog učenika da nauči, a kasnije i primijeni svjedoče o kvaliteti škole koja je bila jedinstvena na ovom području.

Školovanje se moglo platiti potpuno (visina iznosa školarine se kretala od 150 do 200 forinti odnosno 400 kruna), nadoplatiti ili biti besplatno. Velika većina učenika bila je stipendirana zahvaljujući Krajiškoj imovnoj uzgojnoj i obrazovnoj zakladi ili općini iz koje dolaze koja bi imala mogućnost financiranja poput zaklade otočke imovne općine. Stipendija se isplaćivala u mjesečnim obrocima. Bilo je i učenika koji nisu primali stipendiju ili, ako su je i primali, ona nije bila dovoljna za sve njihove potrebe te je moguće i to bio jedan od razloga ranijeg napuštanja škole. Siromaštvo nije bilo rijetko među đacima te su mnogi kao djeca samohranih roditelja, primali različitu pomoć i podršku tutora s kojima često nisu bili ni rodbinski povezani. Učenik tada drugog razreda Andrija Galac iz Žabice (Gospić) školovao se do 1918. zahvaljujući stipendiji i novčanoj potpori gospićkog odvjetnika Ivana Gojtana, koja

34 Npr. učenici klesarstva su tijekom školovanja morali naučiti poznavati vrste i svojstva kamena, izradu umjetnih uresa, načine i postupke obrade kamena, tehnologiju obrade, jednostavne i složene radnje zgradarstva, red stupova, izvedbu svodova (obrade početnih i zaglavnih kamena), izradu samostojećih predmeta poput spomenika, oltara, bunara, te mnoge druge. Također su imali priliku sve to i primijeniti aktivno sudjelujući u sklopu škole na mnogobrojnim graditeljskim projektima.

je u jednom trenutku bila ukinuta.³⁵ Očuvana je i molba udove Marie Žagar (datirana 8. 8. 1887. u Senju) kojom moli za pomoć da nabavi odjelo sinu Frani Žagaru koji upravo završava školovanje, te je spremna u ratama otplaćivati odjelo „kod kojeg Zagrebačkog trgovca“ ukoliko ravnateljstvo škole bude jamac.³⁶

Pazilo se jako i na ponašanje učenika, kako tijekom školske nastave tako i izvan nje. Važno je bilo u svakoj prilici održavati ugled škole ali i njenih pitomaca. Sačuvani su brojni primjerci različitih Zapisnika u kojima su prozivani ili kažnjeni učenici Obrtne škole zbog različitih izgređa ili nepodopština, među kojima su zabilježeni i poneki lički đaci. Npr. Teodoru Nevečerelu, sinu odvjetnika Nevečerela u Gospiću, zajedno s još dvojicom pitomaca dopušta se da „daljnega pokusa radi obrtnu školu frekventiraju još do konca ove školske godine, jer ima nade, da će se još popraviti. Koncem tekuće školske godine imati će direktorij o njihovom napredku i čudorednom ponašanju ovamo ponovno izvijestiti, da se uzmogne konačno odlučiti, imaju li dotičnici u zavodu ostati ili ne.“³⁷ Pitomcu Ferdi Brkopaču iz Lešća zbog neposlušnosti i raznih prekršaja jer je htio provaliti zavodsku kapiju kako bi on i ostali pitomci nedopušteno izlazili van propisana je tjelesna kazna „od 6 šiba“. Bio je privremeno isključen iz škole, a zatim kasnije nanovo primljen.³⁸

Imena nekih učenika javljaju se samo na početku školovanja³⁹ te s obzirom na to da nema kasnijih zapisa o njima tijekom četiri godine trajanja škole iz nepoznatih razloga očigledno nisu dovršili svoje obrazovanje na Obrtnoj školi. Nekima

35 „Mene potpomaže odvjetnik Gojtan iz Gospića, ali on me dalje ne će moći podpomagati, jer je nastala velika skupoća i jer će morati svoja dva sina koji će biti iz vojništva sada odpušteni, poslati na sveučilišne nauke, a moja mati nema ni sama što da jede, kamo li da me potpomaže. (...) Ja nisam ni od koga kroz cijelo vrijeme moga školovanja dobio bilo kakove novčane potpore. (...) i ja uslobodujem smjerno zamoliti da mi visoka kr. zemaljska vlada blagoizvoli podjeliti bud kakovu potporu, jer sa dosadašnjom ne bi mogao dalje živjeti.“ HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi, 1-400/1918, kut. 43., spis 288

36 HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi, 501-1001/1887., kut. 7., spis 623.

37 HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi, 1-550, 1890., kut. 12., spis 244.

38 HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi 501-1001/1887., kut. 7., spis 673.

39 Među učenicima koji nisu dovršili školovanje prema građi pregledanoj u Državnom arhivu u Zagrebu (HR-DAZG-135.3.1, Matice 1890-1911. i HR-DAZG-135.3.2. Gavni katalozi, 1882. – 1930.), a o kojima osim upisa u prvi razred nema nikakvih drugih podataka, nalaze se: Miloš Škarić iz Kosinja (upisao 1. razred 1904.), Ivan Perković iz Stajnice, Stjepan Vukelić iz Gospića (upisao 1. r. 1890.), Nikola Črnčić iz Gospića, Stjepan Biga, r. u Babinu Potoku (Vrhovine) kao i Niko Mesić iz Brinjske Kamenice upisani u 1. razred 1893./4. ili Mato Mesić iz Stajnice upisan u 1. r. 1902. godine, zatim Zlatko Borovac iz Donjeg Lapca (1912.), Stjepan Sabljak iz Modruša i Martin Franić iz Gospića (1913./1914.). Slavko Gržin te Nikola Šegota iz Senja, oba upisani u 1. razred Obrtne škole 1916./1917. u bavarsku struku. Uz ova imena javlja se i nekolicina drugih čiji dokumenti o upisu u Obrtnu školu postoje ali se ne zna jesu li uopće započeli s pohađanjem nastave.

od njih poznat je razlog odlaska sa škole poput Mile Zubovića iz Srba (upisan u 1. razred 1919./1920.) koji je zbog neuspješnog ponavljanja ispita dobio „klauzulu za odlazak iz zavoda“ ili npr. isključenje iz škole pitomca Miće Kresovića iz Škara kod Otočca koncem šk. god. 1886./87. jer s još jednim učenikom „glede napredka niesu postojećim propisom udovoljili“.⁴⁰

Popis svjedočba naučnika koji su absolvirali Kr. obrtnu školu u Zagrebu

Prema *Svjedočbi godine 1886. absolviranih naučnika Kraljevske obrtne škole u Zagrebu* Gjuro Berletić iz Senja (nema upisane godine rođenja) polazio je u vremenu od 15. 11. 1882. do 15. 09. 1884. obuku za klesarskog pomoćnika te je položivši s veoma dobrim uspjehom bio prvi zabilježeni lički đak na ovoj školi. U ovoj prvoj godini u kojoj su podijeljene završne svjedodžbe nakon četiri godine školovanja na Obrtnoj školi većina polaznika je bila iz Zagreba. Godine **1887.** svjedodžbe su stekli Milan Bačić iz Plaškog (r. 04. 07. 1868.)⁴¹ završivši stolarski obrt s veoma dobrim uspjehom i Franjo Žagar iz Senja (r. 23. 01. 1871.) kao klesarski pomoćnik s dobrim uspjehom. Oba su bili vršnjaci i pohađali su školu s prvacima hrvatske secesijske umjetnosti Robertom Frangešom Mihanovićem, Rudolfom Valdecom i Ivanom Tišovom. Potonji je u kasnijim godinama postao i predavač na Obrtnoj školi. Godinu dana nije bio upisan⁴² nitko s područja Like, te je u **1889.** zabilježen samo Ferdo Brkopač iz Lešća (r. 27. 12. 1871.)⁴³ koji je izučio lončarski i pećarski obrt vladanja „bez prikor-nog“ i marljivosti „uztrajne“. U sljedećoj, **1890.** godini klesarski obrt je izučio stekavši svjedodžbu Tomo Zorica iz Gospića (r. 18. 12. 1872.)⁴⁴, a u **1891.** upisani su Dane

40 HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi 501-1001/1887., kut. 7., spis 917.

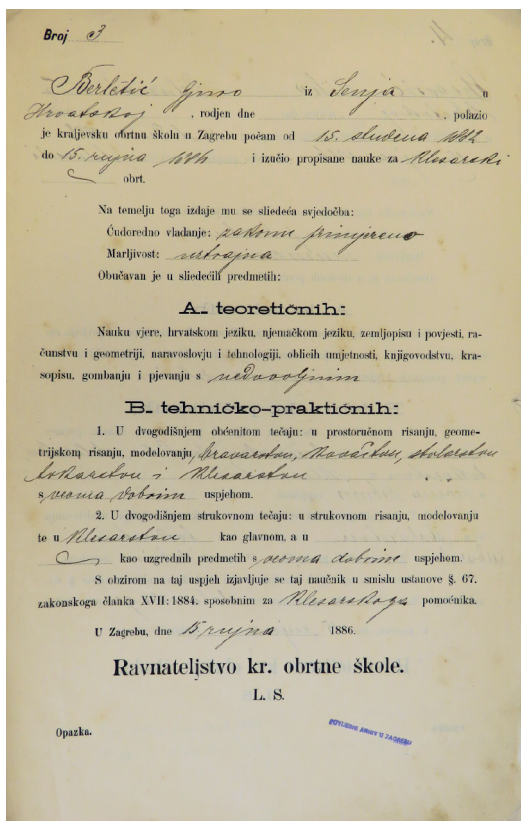
41 Upisom u školu Milanu Bačiću je odobrena stipendija krajiške imovne, obrazovne i uzgojne zaklade. HR-DAZG-135.3.4. Svjedočbe 1887. absolviranih naučnika kr. obrtne škole u Zagrebu

42 Termin „upisan“ je preuzet iz arhivskih dokumenata, odnosi se na zabilježbu učenika koji je dovršio svoje školovanje na školi, a ne tek bio upisan u prvu godinu ili općenito na nastavu škole u nekoj od narednih godina. Ukoliko se termin odnosi na upis u prvi razred Obrtne škole to će biti jasno naznačeno.

43 Bez oca i majke, stipendist i internist kroz sve četiri godine školovanja. Zbog loših ocjena i nepovoljna vladanja usmjeren je na lončarsko-pećarski obrt. Zbog ranije u tekstu spomenute kazne, školu je završio kao vrlo dobar đak. HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi 501-1001/1887., kut. 7., spis 673.

44 U pismu upućenom školi u kojemu se Tomi Zorici daje suglasnost za školovanje na Obrtnoj školi potpisani su Ika Zorica kao tutorica, Martin Šimić kao sututor. HR-DAZG-135, Drž. sred. obrt. škola, Opći spisi 501-1001/1887., kut. 7, spis 761.

Slika 7. Svjedodžba o završenom školovanju na Kralj. zem. muškoj obrtnoj školi Gjura Berletića iz Senja izdana 15. rujna 1886. HR-DAZG-135.3.4. Pedagoška dokumentacija, svež. 64, 1886.

Biljan iz Gospića (r. 03. 12. 1874.) s dovršenim lončarsko-pečarskim obrtom dobrim uspjehom, te Vukoslav Šegavčić iz Otočca (r. 24. 08. 1871.) kao izučeni bravar s veoma dobrim uspjehom. Godine **1892.** nije zabilježen niti jedan lički maturant. Godine **1893.** za klesarskog pomoćnika položio je Teodor Nevečerel iz Gospića (r. 07. 03. 1875.).

Sljedeći upisani abiturijenti odnosno maturanti bili su **1894.** godine Danilo (Dane) Brekić iz Vrhovina (r. 01. 04. 1874.)⁴⁵ koji je završio bravarski obrt dobrim uspjehom, te Dragutin Pavelić (r. 05. 11. 1875.)⁴⁶ i Hinko Zelinka (r. 1875.)⁴⁷, obojica iz Otočca, koji su dovršili građevno i umjetno bravarstvo. Godine **1895.** zabilježen je Mile Mašić iz Škara kraj Otočca (06. – 08. 03. 1877.)⁴⁸ koji je završio za stolarskog pomoćnika.

45 Završio je osnovnu školu u Vrhovinama, skrbnik mu je bio Ivan Grbić potpukovnik u „Osijeku“, školarina je iznosila 200 forinti godišnje. Podatci za ovog kao i učenike koji slijede preuzeti su iz završnih svjedodžbi za različite školske godine čuvanih u pedagoškoj dokumentaciji Obrtne škole (HR-DAZG-135.3, Pedagoška dokumentacija, 3.1. Matice pitomaca Obrtne škole 1890. – 1911., 3.2. Glavni katalozi, 1882. – 1930., 3.4. Svjedodžbe i ispitni izvještaji, 1886.-1930/31.) te se kao izvor neće navoditi za svakog pojedinačno.

46 Završio je 4. razreda građanske škole u Otočcu, otac Antun trgovac, školarina je iznosila 200 forinti.

47 Majka Albertina, udova nadšumara u Zagrebu u Medulić ulici br. 7. Zelinka je prije Obrtne škole završio četiri razreda realke u Zagrebu, te nije plaćao školarinu.

48 Prethodno završio dva razreda drvorezbarske škole u Otočcu. Majka Milica, udova. Kao stipendista otočke imovne općine primao je stipendiju od 200 forinti godišnje.

Đuro Vidmar⁴⁹ rođen u Sv. Jurju kod Senja (23. 01. 1881.) polazio je naukovanje za bravarskog pomoćnika i u **1896.** dovršio je školovanje. Godine **1897.** klesarski obrt završavaju Ivan Stilinović iz Kaniže (r. 11. 10. 1878.)⁵⁰ te Milko Mesić iz Brinjske Kamenice (r. 04. 12. 1879.) oba vrlo dobrim uspjehom. U **1898.** godini upisan je Bogomir Valentić iz Karlobaga (r. 11. 10. 1879.)⁵¹ koji je položio kiparski obrt pohađajući „tehničko-praktični trogodišnji tečaj: kiparstvo i drvorezbarstvo“, a u **1899.** kao jedini među ličkim učenicima s odličnim uspjehom na školi, položio je Jure Mesić iz Brinja (r. 12. 04. 1881.)⁵² klesarski obrt. Na kraju samog stoljeća, **1900.** godine za klesara je školovanje dovršio i Jure Jakšić iz Lešća kraj Otočca (r. 19. 02. 1883.)⁵³, dok su kao stolarski pomoćnici upisani Ivan Mesić iz Brinjske Kamenice (r. 03. 03. 1883.)⁵⁴ i Svetozar Delić iz Vrhovina (r. 17. – 29. 08. 1884.)⁵⁵

Kao abiturijenti Kraljevske zemaljske obrtne škole u Zagrebu na početku 20. stoljeća, točnije **1901.** godine, upisani su Ladislav Bezjak iz Senja (r. 24. 04. 1884.)⁵⁶, Ilija Krmpotić iz Udbine (r. 07. 06. 1882.)⁵⁷ i Julije Zuber iz Karlobaga (29. 01. 1883.)⁵⁸. Sva trojica su uspješno stekli svjedodžbu o završnim ispitima iz bravarskog obrta. U narednoj godini, **1902.** među ličkim đacima našli su se Ivan Pađen iz Udbine (r. 02. 03. 1884.)⁵⁹ koji je s veoma dobrim uspjehom i kao „osobito marljiv“ đak dovršio trogodišnji strukovni tečaj klesarstva (uz jednogodišnji

49 Ranije dovršio 4 razreda niže pučke škole u Sv. Jurju. Otac Mate, posjednik, plaćao mu je školovanje u iznosu od 200 forinti.

50 Završio je četiri razreda niže pučke škole u Gospiću, otac Antun podvornik. Nije plaćao školarinu.

51 Valentić je dovršio višu pučku školu u Glini na kojoj mu je otac Milan bio učitelj. Bio je krajiški stipendista sa stipendijom u iznosu od 200 forinti.

52 Ranije je dovršio VII. r. pučke škole u Brinju, otac Petar, seljak po zanimanju. Bio je stipendist krajiške zaklade te mu je plaćana školarina u iznosu od 200 forinti.

53 Ranije završio 5 razreda pučke škole u Lešću. Otac Luka Jakšić, ratar u Lešću. Bio je stipendist otočke imovne općine.

54 Bio je stipendist krajiške zaklade u iznosu od 200 forinti godišnje, te oslobođen plaćanja školarine. Otac Mile Mesić živio je na adresi Brinjska Kamenica br. 10.

55 Stipendist krajiške zaklade, majka Marija udova.

56 Ranije završio 4 razreda niže pučke škole u Senju. Otac Mato Bezjak, trgovac plaćao školarinu 150 forinti.

57 Ranije završio 7 razreda više pučke škole u Karlobagu. Otac Ilija Krmpotić je bio umirovljeni financ. nadstražar u Udbini. Bio je stipendista krajiške zaklade.

58 Ranije završio II. gimnazijski razred u Zagrebu drugim redom. Otac Dragutin Zuber bio je kr. financijski činovnik u miru, živio je u Kačićevoj 18 u Zagrebu. Školarinu plaćao u iznosu od 200 forinti.

59 Završio I. gimnazijski razred u Gospiću. Sin Marije Pađen, udove učitelja u Gospiću, bio je krajiški stipendist u iznosu školarine od 200 forinti, oslobođen plaćanja školarine 1899.

opći tečaj), te Milan Radmanović iz Donjeg Lapca (r. 1. – 13. 12. 1884.)⁶⁰ koji je završio bravarski obrt. Godine **1903.** trojica Gospićana uspješno su dovršili svoje školovanje na Obrtnoj školi: za klesarskog pomoćnika izučivši klesarski obrt s dobrim uspjehom osposobljen je Ivan Dubravčić (r. 06. 02. 1887.)⁶¹, zatim Vilim Muha (r. 21. 04. 1887.) koji je „izučio propisane nauke za dekorativno slikarski obrt“ čime je osposobljen za dekorativno slikarskog pomoćnika⁶², te Miroslav Nevečerel (r. 18. 07. 1885.) koji je dovršio građevinsko i umjetničko bravarstvo s dovoljnim uspjehom.⁶³

Sljedeće, **1904.**, godine među abiturijentima nalaze se Andro Rukavina iz Sv. Juraja (r. 22. 11. 1887.)⁶⁴ koji je završio klesarski obrt dobrim uspjehom i Stjepan Vuković iz Jezerana (r. 17. 01. 1887.) bravarski obrt.⁶⁵ Za godinu **1905.** upisan je Vjekoslav Milovnik iz Udbine (r. 18. 10. 1888.)⁶⁶ koji je izučio dekorativno slikarski obrt s dobrim uspjehom i Nikola Pavlović iz Jezerana (r. 31. 5. 1887.) koji je postao bravarski pomoćnik završivši školovanje veoma dobrim uspjehom. Stjepan Ratković iz Brušana (r. 25. 11. 1888.)⁶⁷ „izučio (je) propisane nauke za stolarski obrt“ veoma dobrim uspjehom **1906.** godine za koji je bilo neophodno proći jednogodišnji općeniti tečaj na kojemu je učio bravarstvo, kovačstvo, stolarstvo, tokarstvo i klesarstvo. Prema Iskazu učenika Kraljevske zemaljske obrtne škole koji su svršili IV. razred godine **1907.** upisani su Petar Budak iz Karlobaga (r. 21. 03. 1890.)⁶⁸ i Mijat Nikšić iz

-
- 60 Polazio prvo poljeće (polugodište) prvog gimnazijskog razreda u Gospiću. Majka udova Smiljana Radmanović. Plaćao 150 forinti školarinu.
- 61 Završio je 4 razreda niže pučke škole u Gospiću. Skrbnik mu je bio Ivan Bubaš koji je živio u Gospiću na k. br. 226. Bio je stipendist krajiške zaklade sa školarinom u iznosu od 200 forinti.
- 62 Završio je prvi razred realne gimnazije u Rakovcu. Otac Vilim Muha bio je kralj. kotarski pristav u Velikoj Gorici. Plaćao je školarinu u iznosu od 150 forinti.
- 63 Završio je prvi gimnazijski razred u Gospiću. Majka Marija Nevečerel, udova. Imao je sututora gospodina Antuna Seiferta grad. tajnika u Zagrebu. Plaćao je školarinu u iznosu od 100 forinti.
- 64 Ranije je završio 4. razreda niže pučke škole na Sušaku. Bio je „sirota bez oca i majke“, stipendista krajiške zaklade. Skrbnik mu je bio Mate Fručić, lučki nadzornik na Rijeci.
- 65 Završio 4 razreda niže pučke škole u Jezeranama. Otac Ivan poljodjelac. Stipendist krajiške zaklade u iznosu od 400 forinti godišnje.
- 66 Prethodno je završio 5 razreda niže pučke škole u Zagrebu (Samostanska ulica – danas Varšavska). Majka Marija Milovnik bila je udova kr. kotarskog liječnika, živjela je u Zagrebu u Kačićevoj ulici br. 1. Bio je stipendist krajiške zaklade.
- 67 Prethodno je završio 4 razreda niže pučke škole u Brušanima. Majka Marija Ratković bila je udova pučkog učitelja u Brušanima. Bio je stipendist krajiške zaklade u iznosu od 400 kruna.
- 68 Otac Jandre Budak, mornar u Karlobagu. Bio je stipendist krajiške zaklade, te plaćao školarinu u iznosu od 400 kruna. Ranije obrazovanje nije zabilježeno. Na kraju školovanja dobio je nagradu od 55 kruna od zaklade bivšeg parobrodarskog društva u Senju. *Izveštaj kraljevske zemaljske obrtne škole i muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu koncem 1906/07., 1907.* Zagreb, 56.

Sinca (r. 25. 04. 1889.)⁶⁹ oba izučivši s veoma dobrim uspjehom za bravarskog pomoćnika. Iskaz iz sljedeće godine, 1908., navodi dva đaka: Juraja Lukšića iz Dubrave kod Otočca (r. 02. 03. 1891.)⁷⁰ koji je završio s vrlo dobrim za klesarskog pomoćnika, te Milu Sertića iz Jezerana (r. 24. 09. 1892.)⁷¹ koji je izučio za bravarskog pomoćnika s dobrim uspjehom. U 1909. godini Ivan Sarkotić iz Sinca (r. 01. 10. 1891.)⁷² bio je jedini lički đak koji je završio također dobrim uspjehom za bravarskog pomoćnika. Godine 1910. zabilježeni su s dobrim uspjehom Josip Dominez iz Karlobaga (r. 17. 03. 1894.)⁷³ – građevinsko i umjetničko bravarstvo, te Tomo Stanisavljević iz Gračaca (01. 03. 1895.)⁷⁴ – kamenokiparstvo i klesarstvo. Sljedeće, 1911. Ivan Gržetić iz Karlobaga (r. 05. 02. 1894.)⁷⁵ dovršio je za stolara dobrim uspjehom, a 1911./1912. položili su Josip Dinter iz

Broj 13

Muha Vilim iz Gospića u
Moravskoj, rođen dne 25 travnja 1889. polazio
je kr. zem. obrtnu školu u Zagrebu počam od 1. rujna 1899.
do 30. srpnja 1903. i izučio propisane nauke za *dekorativno
stolarske* obrt.

Na temelju toga izdaje mu se sljedeća svjedodžba:

Čudoredno vladanje: *vrlo*
Marljivost: *vrlo* DRŽAVNI ARHIV U ZAGREBU

Obučavan je u sljedećim predmetima:

A. teoretičnim:

Nauku vjere, hrvatskom jeziku, njemačkom jeziku, zemljopisu i povjesti ra-
čunstvu i geometriji, naravosloju i tehnologiji, oblikih umjetnosti, knjigovodstvu, kra-
sopisu, gombanju i pjevanju s *vrlo dobrim*

B. tehničko-praktičnim:

1. U jednogodišnjem općenitom tečaju: u prostornom risanju, geome-
trijskom risanju, modelovanju *u a dekorativnom stolarskom*
s *dobrim* uspjehom.

2. U trogodišnjem strukovnom tečaju: u strukovnom risanju, modelovanju
te u *dekorativnom stolarskom* kao glavnom, a u
kao uzgrednom predmetu s *vrlo dobrim* uspjehom.

S obzirom na taj uspjeh izjavljuje se taj naučnik u smislu ustanove § 66.
zakonskoga članka XVII: 1884. sposobnim za *dekorativno stolarske* pomoćnika.

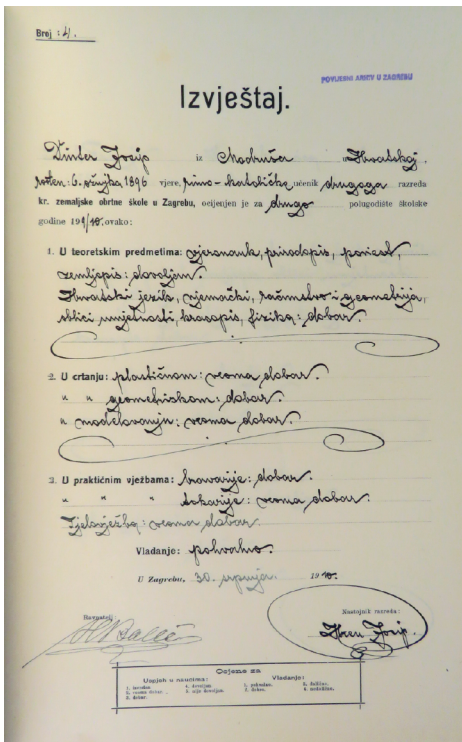
U Zagrebu, dne 30. srpnja 1903.

Ravnateljstvo kr. zem. obrtne škole.
L. S.

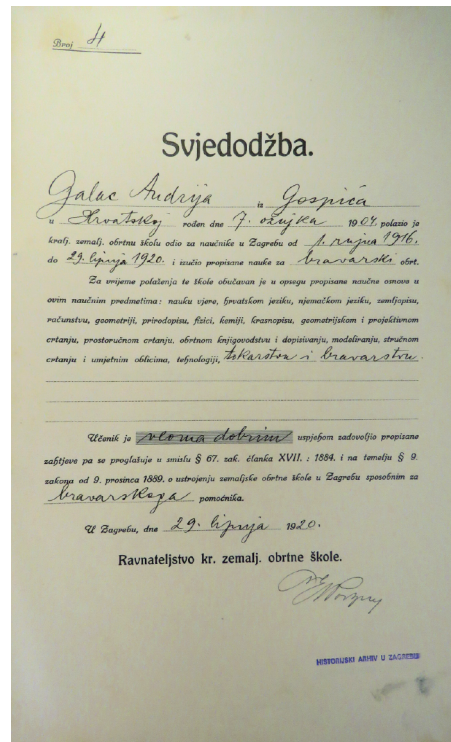
Opazka.
30. 7. 1904. godine
izdano

Slika 8. Svjedodžba o završenom školovanju na Kr. zem. muškoj obrtnoj školi Vilima Muhe iz Gospića, izdana 30. 07. 1903. HR-DAZG-135. 3.4. Pedagoška dokumentacija, svež. 40, 1903.

- 69 Otac Andrija Mikšić lugar u Sincu, živio na k. br. 290. Stipendist krajiške zaklade.
- 70 Lukšić je bio stipendist otočke imovne općine koja mu je plaćala školarinu u iznosu od 400 kruna godišnje. Završetkom školovanja primio je nagradu od 55 kruna iz zaklade bivšeg parobrodarskog društva u Senju. *Izvještaj kraljevske zemaljske obrtne škole i muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu koncem 1907/08.* 1908. Zagreb, 54.
- 71 Ranije je završio 4 razreda niže pučke škole u Jezeranama. Otac Joso je bio kovač. Stipendirala ga je krajiška zaklada iznosom od 400 kruna.
- 72 Završio je 4 razreda niže pučke škole u Sincu, otac Mate živio je u Sincu na k. br. 209. Stipendirala ga je krajiška zaklada iznosom od 400 kruna.
- 73 Prethodno završio 5 razreda niže pučke škole u Karlobagu, otac Josip bio je mornar. Bio je stipendist krajiške zaklade.
- 74 Ranije dovršio 5 razreda niže pučke škole u Gračacu. Otac Dane je bio nadziratelj brzojavnih pruga u Gospiću. Krajiški stipendist.
- 75 Prethodno završio 5 razreda niže pučke škole u Karlobagu, otac Šime bio je mornar. Stipendist krajiške zaklade u iznosu od 400 kruna.

Slika 9. Izveštaj o završenom drugom razredu Kr. zem. obrtne škole u Zagrebu Josipa Dintera iz Modruša, 30. 07. 1910. HR-DAZG-135.3.4. Ispitni izvještaji I, II, III, IV r., svež. 65, 1909./1910.

Slika 10. Završna svjedodžba Galac Andrije iz Gospića, 29. 06. 1920. HR-DAZG-135.3.4. Svjedodžbe osposobljenja, svež. 68, 1919./20.

Modruša (r. 06. 03. 1896.)⁷⁶ za bravara i Vladimir Prpić iz Karlobaga (r. 01. 01. 1896.)⁷⁷ za stolara, oba također dobrim uspjehom. U 1912./1913. kao abiturijent opet je upisan samo jedan lički đak, Dragutin Dundović iz Cesarice (r. 28. 04. 1893.)⁷⁸ koji je završio za bravarskog pomoćnika.

- 76 Dovršio 5 razreda niže pučke škole u Modrušu, stipendist krajiške zaklade. Otac Ivan bio je poljodjelac. Koncem školske godine 1911./1912. dodijeljena mu je nagrada od 55 kruna iz zaklade bivšeg parobrodarskog društva u Senju. *Izveštaj kraljevske zemaljske obrtne škole i muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu koncem 1911/1912.* 1912. Zagreb, 56.
- 77 Dovršio 5 razreda pučke škole u Karlobagu, stipendist krajiške zaklade. Otac Ivan Prpić bio je kr. financ. pomorski priglednik u Karlobagu.
- 78 Ranije je završio dva razreda realne gimnazije u Senju gdje mu je otac Antun bio učitelj. Bio je stipendist krajiške zaklade s iznosom od 400 kruna.

Početak rata nije održana nastava: „ove godine (1. ratna godina) nije bilo obuke u obrtnoj školi.“⁷⁹ Među abiturijentima sljedeće, **1915.**, našli su se Andro Hren iz Karlobaga (r. 09. 11. 1897.)⁸⁰ koji je završio klesarski obrt s dobrim uspjehom i Mladen Kuntić iz Otočca (r. 28. 4. 1899.)⁸¹ koji je završio stolarski obrt također dobrim uspjehom.⁸² Dvije godine nakon nastava se iznova održava te Pavao Duić iz Gospića (r. 25. 01. 1900.) koji je školu upisao u jesen 1912. nakon pet godina pohađanja, zbog ratnih okolnosti, ali i lošeg vladanja, završava **1917.** dobrim uspjehom trogodišnji strukovni tečaj (nakon jednogodišnjeg općeg) građevnog i umjetnog bravarstva čime postaje bravarski pomoćnik.⁸³ U početnim ratnim godinama, odnosno školskoj godini 1914./1915. nije se upisivalo nove učenike, te posljedično nije bilo ni maturanata u 1918./1919. godini, no već je **1920.** zabilježen ranije spomenuti Andrija Galac iz Gospića⁸⁴ (r. 07. 03. 1904.) koji je upisao školu u jesen 1916. godine i izučio za bravarski obrt.⁸⁵

Prema „svjedodžbama osposobljavanja“ iz **1921.** Šime Drašković iz Perušića (25. 03. 1906.) dovršio je za bravarski obrt, a u narednoj **1922.** godini iznova nije zabilježen niti jedan učenik s područja Like. Godine **1923.** Edmund (Edo) Kovačević iz Smiljana (r. 16. 11. 1906.) postao je dekorativni slikarski pomoćnik koji se učio „plastičkoj anatomiji i aktu, perspektivi i dekorativnom slikarstvu.“⁸⁶ Sljedeće, **1924.** godine, nema upisanih učenika s područja Like koji su završili

79 U srpnju 1914. izdana je naredba na temelju koje je školske prostorije preuzelo Društvo Crvenog križa te se nastavna obuka te godine nije provodila.

80 Završio je 4 razreda niže pučke škole u Bosanskoj Dubici, bio je stipendist krajiške zaklade. Otac Ivan Hren je bio gostioničar i postolar u Hrvatskoj Dubici.

81 Ranije je završio nižu pučku školu u Bregi gdje mu je živio skrbnik, njegov djed Dragutin Kuntić, stolar i poljodjelac. Bio je stipendist krajiške zaklade i stipendija mu je iznosila 400 kruna.

82 S njima je nastavu pohađao i Petar Alivojvodić iz Korenice (Konjsko Brdo, r. 04. 09. 1898.), zabilježen upisan u prva dva razreda škole, no bez završne svjedodžbe. Moguće da nije nastavio školovanje na Obrtnoj školi nakon što je dvaput išao u drugi razred, u školskoj godini 1911./12. i šk. god. 1912./13.

83 U 3. r. za II. polugodište šk. god. 1915./1916. navedeno je kako mu je vladanje nedolično te završava razred s dovoljnim.

84 U Izvještaju I. razreda kralj. zemalj. obrtne škole u Zagrebu za drugo polugodište šk. godine 1916. – 17. preciznije se navodi „iz Žabice“, te unatoč ne visokim ocjenama ima pohvalno vladanje.

85 S Andrijom Galcem iste su godine školu upisali i Martin Franić iz Osika, te Eugen Herzog iz Gračaca no, sudeći prema nepronađenim završnim svjedodžbama, nisu je završili.

86 Svjedodžbe IV. r. II. poljeće za šk. god. 1922./3. Državna obrtna škola u Zagrebu, spis 21750.

Obrtnu školu.⁸⁷ Antun Mandić iz Senja (r. 04. 04. 1908.)⁸⁸ izučio je **1925.** godine za stolarski obrt, a u **1926.** godini Obrtnu školu iznova nije završio niti jedan lički učenik. Godine **1927.** Ivan Filičić iz Senja (r. 14. 10. 1908.)⁸⁹, Ivan Lulić iz Perušića (r. 05. 02. 1908.)⁹⁰ kao i Ivan Milinković iz Klanjca (Klanca) kod Gospića (r. 01. 10. 1909.)⁹¹ izučili su građevni i umjetno bravarski obrt. U posljednje tri godine unutar kojih je ovo istraživanje zaključeno (od 1928. do 1930.) nije bio upisan niti jedan učenik iz Like koji bi maturirao na Obrtnoj školi. Bio je ovo i najduži period u kojemu se uzastopce, tri godine za redom, nije našao nitko s ovog područja, te je time, kao i s već navedenom promjenom nazivlja škole ovo istraživanje zaključeno.

Osamostaljenje nakon školovanja

Uz imena nekih od polaznika škole naknadno je, u godinama koje su uslijedile nakon dovršetka njihova školovanja, upisana opaska o izdavanju dokumenta o potvrdi o školovanju kao dokazu prilikom zaposlenja ili možda i otvaranja vlastita obrta. Pojedini đaci po završetku škole postali su cijenjeni obrtnici, majstori u svome kraju, dok su neki nastavili svoj profesionalni razvoj u Zagrebu i dalje. No, nisu svi uspješni samostalno djelovati i iskoristiti naučena znanja.

Lički đaci nakon završene Obrtne škole često nisu, vrativši se u svoj rodni kraj, nalazili odgovarajućeg posla u struci o čemu svjedoči i kritički tekst objavljen u lokalnim novinama *Hrvat* 1904. godine: „pak ćemo često naći po kojeg – pandura, feljbabu,. financa, kelnera, pisara i slično, koji je u svoje vrieme sa uspjehom svršio nauke u obrtnoj školi zagrebačkoj. Imademo mi i mladih pregalaca, koji su nakon svršetka te škole nastavili nauke na akademiji u Monakovu (Münchenu, op. a.), pak se poslie proslavili, kistom ili dljetom, ali pošto se te umjetnine riedko zatražuju, nije tek slučaj, da je umjetnik kraj svojih slika i kipova – takodjer prazna žepa.“⁹² Svjedočanstvo je ovo sudbine nekadašnjih pitomaca nakon stečnog zvanja na Obrtnoj školi i povratka u zavičaj, kao i vapaja da se potaknu do-

87 U ovoj školskoj godini 1923. /24. u 4. razredu je zabilježen Ivan Rukavina iz Gospića čiji je otac Aleksander bio kapetan u mirovini i stanovao je u Ilici 246 u Zagrebu. Učenik je u prvom polugodištu ostao neocijenjen iz općih predmeta te je imao dosta sati izostanaka. Iako je napisano kako je uredno dovršio školovanje 16. 6. 1924. njegovu svjedodžba nije pronađena.

88 Majka Kristina, udova poštanskog činovnika, živjela je u Zagrebu na adresi Florijanski put 7.

89 Sin Jagomira Filičića, u Katalogu I. razreda navodi se ime oca – Bogomir.

90 Sin Bože i Jelke Lulić.

91 Sin Grge Milinkovića.

92 ić. O našem obrtu. 1904. *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku*, Gospić, 01. 02., br. 3, 2-3., 3.

maći obrti kojima bi se vratili domaći proizvodi.⁹³ Zanimljiv je i primjer Teodora Nevečerela koji se nakon stečenog zvanja klesarskog pomoćnika odlučio za nastavak školovanja na graditeljskom tečaju u istoj školi, no par godina nakon toga biva ispisan i zaposlen kao tehnički dnevničar kod mjerničkog odjela kr. ug. željeznica u Kutini.⁹⁴

Jedan od problema s kojima su se obrtnici susretali u npr. Gospiću, a što se zasigurno odnosilo i na mlade koji se vraćaju s izučeni obrtom, bila je činjenica da su zatvorenici iz kraljevske velike kaznionice u Gospiću u svojim radionicama izrađivali većinu obrtnih predmeta koji su bili traženi, kao i sudjelovali u lokalnim građevnim poslovima.⁹⁵ Ovo ne samo da je neke obrtnike često lišilo mogućeg posla već im je rušilo i cijenu rada na tržištu.

Unatoč svemu navedenom neki od polaznika Obrtne škole nakon dovršenog školovanja uspješno su osnovali vlastite obrte te postali cijenjeni majstori. Među njima posebno se ističu klesari Franjo Žagar u Senju i Stjepan Vukelić u Gospiću. Vukelić, koji nikada nije formalno dovršio svoje školovanje na Obrtnoj školi, u Gospiću je započeo svoje djelovanje osnivanjem „Prve ličke klesarone za gradnju i umjetnost“ u suradnji s još jednim obrtničkim pitomcem Tomom Zoricom te Josipom Beucem (vidi: Došen, 2012: 113-132). Kao i Stjepan Vukelić i Franjo Žagar otvara nakon školovanja 1900. godine svoj samostalan obrt u Senju, te je ostavio iza sebe niz nadgrobnih spomenika ne samo u Senju nego i u drugim mjestima po Lici (Došen, 2020: 35). Prema ovome, jasno je kako su oba nekadašnja obrtna

Slika 11. Oglas za kamenoklesarski obrt S. Vukelića u Gospiću. Hrvatski, 7. 7. 1905., str. 4.

93 „Imade hrvatski narod mnogo smisla za ljepotu i ljubav za usavršeni obrt i umjetnost, ta to vidimo najbolje na selima – gdje se recimo u Lici polaže mnogo mara i njege, da se našara što ljepše torba, da se ukusno izveze obuća i slično.“ Ibid.

94 HR-DAZG-135, Državna središnja obrtna škola, opći spisi, 236-653/1897, 1-350/1899, kut. 23., spis 158.

95 M. S. Dopisi. Iz Pazarišta. 1895. Hrvatski, 05. 04., 3.

Slika 12. Oglas za radionicu Franje Žagara iz Senja. Lički Hrvat, 25. 9. 1924., str. 4.

pitomca svoje djelovanje usmjerili na područje gdje su mogli imati najviše posla, a to je izrada nadgrobnih spomenika.

Istakli su se i slikari Vilim Muha kao i Edmund (Edo) Kovačević. Vilim Muha je nakon Obrtne škole nastavio s daljnjim školovanjem u privatnoj slikarskoj školi u Beču, a zatim u Pragu kao učenik jednog od najistaknutijih hrvatskih slikara na prijelazu 19. u 20. stoljeće – Vlaha Bukovca. Nakon školovanja bavio se pedagoškim radom te je ostao u školskom sustavu sve do umirovljenja 1944. godine. Njegovi slikarski radovi prepoznati su kao iznimna modernistička djela. Edo Kovačević je također nakon Obrtne škole nastavio sa školovanjem.⁹⁶ Na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu diplomirao je slikarstvo 1930. te jedno vrijeme bio likovni suradnik Muzeja za umjetnost i obrt, u istoj zgradi u kojoj je i započeo svoje umjetničko obrazovanje. Danas su djela i Vilima Muhe i Ede Kovačevića vrlo cijenjena i čuvaju se u najvećim hrvatskim muzejskim slikarskim zbirkama poput one u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti u Zagrebu.

Svakako su društvu doprinijeli i neki od učenika koji nisu ostali poznati do danas, ali su zahvaljujući svojoj bravarskoj, stolarskoj ili drugoj struci stečenoj na Obrtnoj školi bili važni članovi u svojim zajednicama. Unatoč njihovim kasnije nepoznatim sudbinama ostaje zabilježeno njihovo vrijeme provedeno na Obrtnoj školi i u njenom internatu.

⁹⁶ Vidi više u: Edo Kovačević. // *Leksikon Ličana*, ur. Ivica Mataija. Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2017., 169-170.

Zaključak

U razdoblju od 1886. kada maturira prva generacija pitomaca pa sve do 1929. godine Obrtnu školu u Zagrebu pohađalo je više od pedeset učenika iz Like. Činjenica da su i u Gospiću i u Otočcu jedno vrijeme djelovale drvorezbarska i košaračka škola (1885. – 1904./5.) nije utjecala na odabir djece da upišu Obrtnu školu u udaljenom Zagrebu. Tome je svakako pridonijela i praksa na Školi prema kojoj je bilo uobičajeno da se pitomci u praktičnom dijelu nastave aktivno uključe u neki graditeljski projekt koji je tada bio aktualan na području Zagreba, poput radova na zagrebačkoj katedrali, na glazbenom paviljonu na Zrinjevcu, interijeru Muzeja za umjetnost i obrt te mnogim drugima ranije spomenutima. Stoga nije previše za ustvrditi kako su i lički učenici jednim dijelom doprinijeli urbanom oblikovanju i vizualnom identitetu Zagreba u vrijeme pohađanja Obrtne škole. Ovakvim angažmanima učenici su stjecali prijeko potrebno iskustvo, ali i poznanstva koja su im mogla osigurati lakše pronalaženje poslova nakon završetka škole. Đaci iz udaljenih krajeva, iz mjesta do kojih je bilo potrebno putovati satima, ako ne i danima, ovisno o okolnostima, imali su pravo ravnopravnog upisa u školu i, po potrebi, smještaja u njezin internat kao i svi ostali učenici. Zasižno je ta činjenica prijednog velikog puta, u doslovnom i prenesenom smislu, bila poticaj mnogima da se zadrže na školovanju i povratkom u svoj rodni kraj zauzmu ravnopravnu poziciju u društvenom životu svoga mjesta.

Radom se željelo, ne samo ukazati na veliki broj ličkih učenika u navedenim godinama nego i dati doprinos poznavanju povijesti obrtništva na području Like te omogućiti veću informiranost svim budućim istraživačima ove teme. Zahvaljujući pomnom istraživanju arhivske građe, objedinjavanju mnogobrojnih podataka, povezivanju činjenica o različitim pojedincima i njihovim sudbinama rasvijetljene su okolnosti školovanja ličkog đaka na prvoj školi specijaliziranoj za obrt u Hrvatskoj.

Arhivski izvori

- Državni arhiv u Zagrebu
  - HR-DAZG-135. Kr. zem. obrtna škola
- Hrvatski državni arhiv
  - Fond HR-HDA-890.
- Muzej za umjetnost i obrt
  - Fototeka
  - Arhiv

Literatura

- BRATANIĆ, JAKOV. (s.a.). *Osamdeset godina bivše Obrtne škole i škole primijenjene umjetnosti u Zagrebu: 1882 – 1868.*, Zagreb.
- CUVAJ, ANTUN. 1911. *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije*, sv. VII. Zagreb.
- CUVAJ, ANTUN. 1913. *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije*, sv. VIII. Zagreb.
- CUVAJ, ANTUN. 1913. *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije*, sv. X. Zagreb.
- *Četvrto godišnje izvješće Društva umjetnosti u Zagrebu za godinu 1882. 1883.* Zagreb.
- ČORAK, ŽELJKA. 1980. *Retrospektiva: počeci Obrtne škole i vizualni identitet Zagreba*. Zagreb: Umjetnički paviljon.
- DOŠEN, ANTONIA. 2012. „Prva lička klesiona za gradnju i umjetnost“ i rad Stjepana Vukelića u Gospiću. *Senjski zbornik*, br. 39, 113-132.
- DOŠEN, ANTONIA. 2020. *Gradsko groblje sv. Marije Magdalene u Gospiću: spomenička baština*. Gospić: Državni arhiv u Gospiću.
- Drvorezbarska škola u Otočcu. 1900. *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku*, Gospić, 10. 10., br. 18., 1.
- ić. O našem obrtu. 1904. *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku*, Gospić, 01. 02., br. 3, 2-3.
- *Izvješće kraljevske zemaljske obrtne škole i s njom spojene Građevno- stručne škole i muzeja za umjetnost i obrt koncem 1899 – 1900.* 1900. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- *Izveštaj kraljevske zemaljske obrtne škole i muzeja za umjetnost i obrt koncem 1901/02.* 1902. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- *Izveštaj kraljevske zemaljske obrtne škole i muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu koncem 1904/05.* 1905. Zagreb.
- *Izveštaj kraljevske zemaljske obrtne škole i muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu koncem 1907/08.* 1908. Zagreb.
- *Leksikon Ličana*, 2017., ur. Ivica Mataija. Gospić: Državni arhiv u Gospiću.
- MILJKOVIĆ, DUBRAVKA; BATINIĆ, ŠTEFKA. 2010. Iz povijesti hrvatskoga srednjega školstva u razdoblju od 1918. – 1940. *Napredak*, br. 152(3-4), 495-520.
- M. S. Dopisi. Iz Pazarišta. 1895. *Hrvat*, 05. 04., 3.
- Oglas za kamenoklesarski obrt S. Vukelića u Gospiću. 1905. *Hrvat*, 7. 7., str. 4.
- Oglas za radionicu Franje Žagara iz Senja. 1924. *Lički Hrvat*, 25. 9., str. 4.
- *Počeci Obrtne škole i vizualni identitet Zagreba*. 1980. Zagreb: Zagrebački salon.
- RAGUŽ, MIRKO. 2015/2016. Zakon od 31. listopada 1888. ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. *Senjski zbornik*, br. 41-42, 465-488.

- RUKAVINA, MAJA. 2012. Povijesni pregled razvoja osnovne škole u Lici s osvrtom na grad Gospić. *Život i škola*, br. 28, 116-129.
- Sa županijske skupštine. 1904. *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku*, Gospić, 15. 01., br. 2., 2.
- STANIČIĆ, STANKO. 1982. *Keramika Obrtne škole – počeci*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
- *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*. Zagreb: Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, sv. I., 1905.
- Ustrojni statut, naukovna osnova i školski red za žensku obrtnu školu u Zagrebu. 1885. *Službeni glasnik kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu*. Komad VI, Zagreb, 30. 06. 1885.

Pupils from Lika at the Royal Land Men's Crafts School in Zagreb in the period from the school's foundation to 1929

Abstract

The paper encompasses the research into archival materials of the former Royal Land Men's Vocational School in the period from 1882 to 1929. It was carried out in the State Archives in Zagreb and it resulted in discovery of names of more than fifty Lika pupils who attended the school. Documentation on the work of the institution as well as pedagogical documentation (Class books, School Diaries, Directories, Certificates) is interpreted in the paper. Official School Reports, not only list the names of the students, but also record details from the time of their education and reduced circumstances in which some of them lived. By using the synthesis method, numerous data were combined and important facts about the education of pupils from Lika in Zagreb were highlighted. The development of vocational or apprenticeship schools in Lika at the end of the 19th and the beginning of the 20th century is also presented. The education system at the Crafts School in Zagreb is described, as well as the life of pupils who lived in its boarding school. The paper contributes and encourages research into the history of craftsmen in the Lika area.

Key words: Lika, education, pupils, Royal Land Men's Crafts School, Zagreb